

Н. В. Хамітов

Езотеричне та екзотеричне

ЕЗОТЕРИЧНЕ ТА ЕКЗОТЕРИЧНЕ (грец. ἐσωτερικός – внутрішній, ἐξωτερικός – зовнішній) – поняття, що окреслюють міру оприлюдненості феноменів [культури](#). Перше охоплює явища культури, відкриті обраним – [еліті](#); друге – найширшим масам. Актуалізація цих понять у сучас. філософії культури відбулася завдяки творам О. Блаватської, Е. Шюре й Р. Генона, у яких зроблено спробу розділити культуру на езотер. та екзотер. прояви, причому перший став синонімом автентич., справж. її буття. Езотеричне тлумачать як універсал. знання (термін «езотеризм» виник наприкінці 19 ст.), що пронизує всі реліг. і філос. системи світу. Поділ на езотер. й екзотер. культури стосується передусім реліг. царини, проте від Нового часу ці явища характеризують культуру загалом, а тому корелюють з елітарною культурою та масовою. Езотер. і екзотер. культури – архетипові складові культури людства, що впливають одна на одну: екзотерична виражає буден. вимір [буття](#), породжений волею до самозбереження й продовження роду; езотерична – граничне і метагранічне буття, зумовлені волею до [влади](#), [пізнання](#) і [творчості](#), [любві](#) та [свободи](#). Екзотер. культура – антрополог. феномен; езотер. – метаантропологічний, адже проголошує вихід людини за межі її можливостей, створюючи ідеали [духовної культури](#) людства. Езотер. культура постає і як джерело екзотер. культури, і як духовна форма, що підсумовує досягнення останньої. Езотер. культура різних народів містить систему універсал. уявлень про походження, будову і порядок світу; потаємне знання, до якого у первіс. соціумі долучалися лише ті, хто пройшли ініціацію й володіли певними властивостями розуму, духов. зрілістю та відповідальністю. Поступово термін «езотеричний» почали вживати на позначення вчень містич. характеру, що базувалися не на догмах ортодокс. релігій ([християнство](#), [іслам](#)), а на особистому містич. досвіді та його тлумаченні (напр., нетрадиц. реліг.-міст. переживання, прийоми досягнення змінених станів свідомості). Поняття «езотерика» не випадково корелює з поняттями «[містика](#)» і «[магія](#)». Окремі зрізи буття представлено у розробках конкрет. наук т. зв. герметич. циклу (від імені засн. езотер. наук Гермеса Трисмегиста) – астрології, нумерології, алхімії тощо. До езотер. вчень зараховують сектант. відгалуження відомих релігій (зокрема суфізм, ісіхазм, даос. йогу) та пов'язані з традицією конфесій вчення Р. Штайнера, О. Блаватської, Д. Андреева, Г. Гуджиєва, К. Кастанеди та ін. Давня система езотер. знань являла собою пізнавал. модель, що спиралася на визнання єдності світу, відображала його виникнення,

передбачаючи моногенізм усіх його форм, забезпечувала єдність знання, стверджувала принцип. подібність будови, розвитку, функціонування та перетворення світу і людини. Особливість езотер. моделі світу полягає в тому, що в ній об'єктом стають людина і світ як єдина система, в якій закарбовано взаємодію усіх сил, їхню сукупну дію відображено в кожній точці цієї онтології – об'єкта й одночасно пізнавал. поля. Езотер. онтологія в різних культурах, як правило, базується на ідеї порядку та цілісності, що гносеологічно ґрунтується й аксіологічно вибудовується як умова існування світу в якості єдиного цілого. Людина, відчуваючи себе невід'єм. частиною структури світу, може наочно визначити напрям його розвитку, зрозуміти своє місце й призначення у ньому. Це дозволяє зробити припущення про спільну для всього людства езотер. модель світу, ключ. моменти якої інтерпретуються, проглядаються в усіх культур. схемах, описах, побудовах заг.-люд. характеру та є першим важливим проникненням у культуру ідеї порядку, що протистоїть хаосу і тяжіє до гармонії світу (цю ідею розвивали В. Соловйов, М. Бердяєв, П. Флоренський, П. Тейяр де Шарден, В. Вернадський, І. Пригожин). Людина звертається до езотер. культури, пізнаючи й творячи її. Елементи езотерики наявні у трагедії «Фауст» Й. Гете, романах «Франкенштейн» М. Шеллі та «Мельмот-мандрівник» Ч. Метьюріна. У 20–21 ст. езотер. культура знач. мірою розкриває себе у жанрі «фентезі».

Рекомендована література

1. Шюре Э. Великие посвященные: Очерк эзотеризма религии / Пер. с франц. Калуга, 1914;
2. Москва, 1990;
3. Фрэзер Дж. Золотая ветвь / Пер. с англ. Москва, 1980;
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Пер. с нем. Москва, 1991;
5. Блаватская Е. П. Теософский словарь. Москва, 1994;
6. Самохвалова В. И. Эзотерическое учение о единстве мира и его роль в культуре // Параплюс. 1995. № 4;
7. Хамитов Н. Философия человека: от метафизики к метаантропологии. Москва, 2002.

Бібліографічний опис:

Езотеричне та екзотеричне / Н. В. Хамітов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18611>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).